

УДК 37.013.42

РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Шпиг Н. О.

У статті здійснено спробу представити технологію роботи соціального педагога загальноосвітньої школи з прийомними сім'ями. Наголошується на такому завданні соціального педагога, як сприяння оптимізації процесу соціалізації прийомних сімей засобами цілеспрямованої соціально-педагогічної дії.

Ключові слова: соціальний педагог, прийомна сім'я, технологія соціально-педагогічної роботи, соціальне партнерство, волонтерство, PR-діяльність.

В статье осуществлена попытка представить технологию работы социального педагога общеобразовательной школы с приемной семьей. Автор акцентирует внимание на таком задании социального педагога, как содействие оптимизации процесса социализации приемных семей по средствам целеустремленной социально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: социальный педагог, приемная семья, технология социально-педагогической работы, социальное партнерство, волонтерство, PR-деятельность.

The article is an attempt to present a technology for a social teacher's work with foster families at general education schools. Emphasis is put on the task of a social teacher to facilitate the process of socialization of foster families by means of purposive socio-pedagogical activities.

Key words: social teacher, foster family, technology of socio-pedagogical work, social partnership, voluntary work, PR activity.

Актуальність дослідження. Провідним аргументом активізації процесу деінституціалізації системи виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є приклади їх успішної соціалізації, а саме в сімейному оточенні. Як показує досвід поширення процесу деінституціалізації системи піклування про дітей в Україні, найбільш доцільною формою удосконалення системи опіки щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є створення прийомних сімей. За останні роки (2009–2014 рр.) кількість прийомних сімей як альтернативної та позитивної форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, стрімко зростає. Збільшення кількості прийомних сімей потребує розробки і впровадження нових ефективних методів і форм роботи соціального педагога з прийомними сім'ями. В рамках нашого дослідження ми спробуємо технологізувати процес соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями у межах загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оптимізації соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, стала предметом дослідження фахівців багатьох галузей наукових знань. Сімейним формам утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, таким, як дитячий будинок сімейного типу та прийомна сім'я, присвячені праці низки науковців (Л. Тарусова, І. Доля, К. Ігнатенко, Т. Кравченко). Технології створення та функціонування прийомної сім'ї як альтернативної форми опіки, а також психологічні аспекти перебування дитини в таких сім'ях представлені науковими доробками: Г. Бевз [1; 2; 8], І. Пеші [1; 7; 8], Л. Волинець [4; 8] та ін. Елементи практичної підготовки соціальних педагогів до роботи з прийомними сім'ями розроблені О. Міхєєвою [5; 6] та ін.

Проте, зважаючи на суттєву роль, яку відіграє загальноосвітня школа у процесі соціалізації дітей, зокрема й із прийомних сімей, варто зауважити на існуванні потреби в забезпеченні ефективності процесу соціалізації прийомних дітей та їх сімей у загальноосвітній школі засобами технологізації соціально-педагогічної роботи в межах досліджуваної проблеми.

Мета статті – висвітлити змістовні складові технології роботи соціального педагога загальноосвітньої школи з прийомними сім'ями.

Виклад основного матеріалу. Мета технології роботи соціального педагога з прийомними сім'ями – оптимізувати процес соціалізації прийомних дітей та прийомних батьків засобами соціально-педагогічної роботи у межах загальноосвітньої школи.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення комплексу завдань. З-поміж них:

1. Проведення роз'яснювальної роботи з учителями та учнями щодо особливостей взаємодії з прийомними дітьми та батьками.

2. Визначення ефективних форм і методів роботи соціального педагога з прийомними сім'ями.

3. Розробка оптимальних шляхів залучення волонтерів до роботи з прийомними сім'ями.

4. Налагодження ефективної взаємодії загальноосвітнього навчального закладу з іншими активними суб'єктами соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями на засадах соціального партнерства.

5. Сприяння покращенню ставлення громадськості до прийомних сімей засобами PR-діяльності соціального педагога.

Варто зазначити, що визначені нами завдання – це організаційно-педагогічні умови розробки і реалізації технології роботи соціального педагога з прийомними сім'ями. Наголосимо на важливості їх комплексного забезпечення.

Отже, звернемося до змісту першого завдання. Першочергово охарактеризуємо методи соціально-педагогічної роботи, які можуть застосовуватися у роботі з учнями та вчителями.

Визначивши бесіду як один з методів соціально-педагогічної роботи, який може бути застосований у роботі з вчителями та учнями з метою проведення роз'яснювальної роботи щодо особливостей навчання прийомних дітей, зокрема, ми пропонуємо бесіду такої тематики: "Дитина з прийомної родини". Мета бесіди: ознайомити учасників заходу з сутністю поняття "прийомна сім'я" та її особливостями, потребами прийомних дітей та батьків. Перелік питань, які можуть бути окреслені в ході бесіди: – Що таке "прийомна сім'я"? – Які особливості має прийомна сім'я? – Чим прийомна дитина "відрізняється" від рідних дітей? – Які труднощі може мати прийомна дитина? – Як зустріти прийомну дитину в своєму класі? – Чи варто повідомляти учнів, що серед них знаходиться прийомна дитина? – Як працювати з прийомними батьками?

Беззаперечний інформативний потенціал має лекція, яку доцільно використовувати як метод проведення роз'яснювальної роботи з вчителями та учнями щодо особливостей навчання прийомних дітей. Зокрема, ми пропонуємо провести лекцію для педагогів на тему "Правила взаємодії з прийомними батьками". Мета лекції: ознайомити педагогів з формами та методами роботи з прийомними батьками.

Другим кроком технології соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями є визначення ефективних методів і форм роботи соціального педагога з прийомними сім'ями. На наше переконання, однією з ефективних форм роботи соціального педагога з прийомними сім'ями є тренінгова робота.

Цілями проведення тренінгів у межах технології роботи соціального педагога з прийомними сім'ями можуть бути:

– інформування та набуття учасниками тренінгу нових професійних навичок та умінь, що оптимізують взаєморозуміння в прийомних сім'ях;

– формування навичок співпраці, засад толерантності шляхом визначення межі власної терпимості та поваги до прав і свобод членів прийомної сім'ї;

– зниження динаміки щодо негативних аспектів соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у прийомній сім'ї;

– зміна стереотипів, поглядів на проблему соціалізації прийомної сім'ї, процес навчання прийомних дітей заради усвідомлення переваг та розуміння змістових особливостей такої роботи;

– підвищення здатності прийомних батьків і прийомних дітей щодо позитивного ставлення як до себе, так і до оточення;

– пошук ефективних шляхів розв'язання проблем, з якими може зіткнутися прийомна сім'я, завдяки об'єднанню в тренінговій роботі спеціалістів, які мають різний фах.

В рамках технології соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями пропонуємо серію тренінгів як для прийомних батьків, так і для прийомних дітей:

1) *Тренінги для прийомних батьків:*

– "Законодавчі аспекти захисту прав дитини в Україні". Мета: формування у прийомних батьків необхідного рівня знань щодо законодавчого регулювання прав та інтересів дітей; врахування думки дитини при вирішенні справ, що стосуються її особисто чи її сім'ї; системи органів та установ, на які покладається забезпечення та захист прав дитини, а також базових навичок щодо його практичної реалізації.

– "Вікова періодизація. Потреби". Мета: розглянути особливості та закономірності розвитку дитини на різних вікових етапах для визначення шляхів та технік конструктивної взаємодії прийомних батьків з прийомними дітьми відповідно до віку.

– "Несприятливі умови соціалізації: профілактика та корекція впливу". Мета: визначити зміст поняття і процесу "несприятливі умови соціалізації" та розглянути роль прийомних батьків у процесі взаємодії та виховання дитини, яка мала досвід переживання негативного впливу навколишнього середовища.

– "Роль сімейного оточення у розвитку та соціалізації дитини". Мета: сприяти усвідомленню особливостей, значення та функцій сім'ї, ролі батька та матері у соціалізації прийомної дитини.

– "Методи сімейного виховання". Мета: розширити знання прийомних батьків, батьків-вихователів про існуючі методи сімейного виховання та дисциплінуючі техніки.

– "Формування сімейних традицій, цінностей". Мета: сприяти усвідомленню прийомними батьками значення сімейних традицій, цінностей у розвитку та вихованні дитини, ознайомити з принципами та особливостями організації і проведення сімейного дозвілля.

2) *Тренінг для прийомних батьків і дітей:*

– "Толерантність як основа благополуччя сім'ї". Мета: сформувати толерантне ставлення членів сім'ї один до одного, повагу та терпимість, уміння брати відповідальність на себе у сфері сімейних відносин.

Представлена нами серія тренінгів складається із 7 тренінгових занять. Ми рекомендуємо проводити їх один-два рази на тиждень. Кожен тренінг розрахований на дві години. Очікуваним результатом проведення цієї серії тренінгів є сприяння у допомозі прийомним батькам і прийомним дітям краще пізнати один одного та оптимізувати процес соціалізації прийомної сім'ї.

Наголосимо на тому, що сукупність форм і методів роботи соціального педагога з прийомними сім'ями не обмежується лише тренінговою діяльністю. Досліджувану сукупність можна наповнити й іншими, широко використовуваними в практиці соціально-педагогічної роботи формами та методами.

Звернемося до змісту реалізації третього завдання представленої технології, що конкретизоване нами як розробка оптимальних шляхів залучення волонтерів до роботи з прийомними сім'ями. З упевненістю зауважимо на неоціненному потенціалі волонтерського ресурсу в роботі соціального педагога з прийомними сім'ями, зокрема, у межах ЗОШ. Одним із найпоширеніших способів залучення волонтерів є опублікування оголошення під заголовком "Потрібні волонтери". Другим можливим шляхом залучення волонтерів, яким може скористатися соціальний педагог, є проведення акції із залучення волонтерів. Інший шлях – зустрічі: із керівництвом, представниками ЗОШ тощо. Також можна розповсюдити листівки-заклики або інформаційні буклети про те що необхідні волонтери серед студентів ВНЗ. Зауважимо, що в інституційному плані більшість міст і сіл України є достатньо забезпеченими потенційними волонтерськими ресурсами. Наголосимо на необхідності розробки соціальним педагогом загальноосвітньої школи програми роботи з волонтерськими кадрами, яка передбачатиме не лише відпрацювання механізмів залучення волонтерів, а й обов'язково – мотивування, навчання, аналізу ефективності їх роботи тощо.

В рамках реалізації четвертого завдання нашої технології визначимо як потребу – забезпечення партнерської взаємодії різних інститутів цілеспрямованого соціального впливу на оптимізацію процесу соціалізації прийомних сімей. Потенційними партнерами соціального педагога загальноосвітньої школи можуть стати працівники Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, фахівці громадських організацій, що також опікуються проблемами прийомної сім'ї.

Наступним кроком роботи соціального педагога в межах розробленої нами технології є сприяння покращенню ставлення громадськості до прийомних сімей засобами PR-діяльності соціального педагога. PR може бути достатньо оперативним інструментом комунікаційної стратегії соціального педагога в роботі з прийомними сім'ями. Така діяльність сприяє: – створенню та підтримці ідеї щодо необхідності оптимізації умов функціонування прийомної сім'ї на рівні територіальної громади; – переконання представників громади у необхідності підтримки цієї групи клієнтів соціального педагога.

У процесі роботи щодо покращення ставлення громадськості до прийомних сімей соціальний педагог може користуватися таким PR – інструментарієм:

1) Брифінг – це акція однієї новини, коротка зустріч офіційних осіб, що представляють державні або комерційні структури, з представниками ЗМІ, на якій повідомляється новина, викладається позиція з певного питання. Брифінг зручний для повідомлення запланованих сенсацій (тобто новин, розрахованих на несподіванку, емоційне сприйняття, на ефект). Наприклад, створення нової прийомної сім'ї. Цей спосіб розрахований на те, що інформація або ідеологічна теза, захована в цю інформацію, буде сприйнята аудиторією некритично внаслідок того, що емоції придушуть бажання критично осмислити те, що повідомляється.

2) Прес-конференція – організована зустріч журналістів з представниками установ, компаній, організацій або окремими персонами. Цілі прес-конференції в нашій технології: надання ЗМІ інформації і коментарів з різних аспектів функціонування прийомних сімей з перших рук, перевірка відомостей і уточнення версій за допомогою питань і відповідей безпосередньо у спілкуванні з представниками цільової групи.

3) Прес-тур – екскурсія, організована для журналістів з метою залучення уваги до соціалізації прийомної сім'ї (відвідування однієї або кількох прийомних сімей).

Доступними для будь-якого соціального педагога загальноосвітньої школи є виконання низки завдань: 1) розробити в школі дошку оголошень "Ми – прийомні батьки", яка буде висвітлювати історії життя прийомних родин, чиї діти навчаються в закладі; 2) запропонувати прийомним батькам написати статтю про їх життєву історію з метою позитивної презентації прийомної сім'ї у територіальній громаді; 3) провести в загальноосвітньому навчальному закладі день відкритих дверей, на який запросити прийомних батьків і попросити їх розповісти про свою діяльність; 4) організувати виставку "Таланти прийомних сімей" тощо.

Реалізація завдань технології роботи соціального педагога з прийомними сім'ями передбачає поетапний процес:

1) Вхідний (початковий) етап. Мета: виявити проблеми, з якими може зіткнутися прийомна сім'я в процесі життєдіяльності.

2) Основний (реалізацій) етап. Мета: забезпечити впровадження сукупності організаційних умов, що оптимізують процес взаємодії соціального педагога з прийомними сім'ями.

3) Етап оцінювання (кінцевий). Мета: перевірити ефективність роботи соціального педагога, спрямованої на оптимізацію процесу соціалізації прийомних сімей.

Висновки. Розроблена нами технологія соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями комплексно поєднує традиційні та інноваційні форми та методи соціально-педагогічної діяльності: бесіда, лекція, тренінг, презентація, конференція, зв'язки з громадськістю, листівки-заклики, інформаційні буклети, день відкритих дверей, виставка, рекламна акція.

Особливого значення в процесі впровадження технології соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями ми надали співпраці соціального педагога з іншими суб'єктами соціальної сфери, предметом діяльності яких є взаємодія з прийомними сім'ями.

Очікувані результати впровадження розробленої технології роботи соціального педагога загальноосвітньої школи ми позначили такими аспектами: вчителі набудуть знань щодо сутності поняття "прийомна сім'я" та її особливостей; в учнів сформується доброзичливе ставлення до прийомних дітей; вчителі та учні усвідомлюватимуть особливості прийомної дитини і здійснюватимуть пошук ефективних шляхів взаємодії з нею; педагоги зможуть оперативно визначити адекватні форми та методи роботи з прийомними батьками і дітьми; у прийомних батьків сформується необхідний рівень знань щодо законодавчого регулювання прав та інтересів дітей; здійснюватиметься врахування думки дитини при вирішенні справ, що стосуються її особисто чи її сім'ї; прийомні батьки усвідомлять особливості, значення та функції сім'ї, ролі батька та матері у соціалізації прийомної дитини; у членів прийомних сімей сформується толерантне ставлення один до одного.

Предметом подальшого наукового пошуку можуть стати питання: залучення закордонного досвіду діяльності соціальних педагогів / соціальних працівників навчальних закладів з прийомними сім'ями, його адаптація до умов та реалій соціального виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в прийомних сім'ях України.

Література

1. Бевз Г. М. Дитина в прийомній сім'ї: нотатки психолога / Г. М. Бевз, І. В. Пеша. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2001. – 101 с.
2. Бевз Г. Прийомні сім'ї (оцінка створення, функціонування та розвитку) / Г. Бевз. – К. : Главник, 2006. – 112 с.
3. Ігнатенко К. В. Особливості соціально-педагогічної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомній сім'ї та школі / К. В. Ігнатенко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 4. – С. 62–68.
4. Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо соціального супроводу прийомних сімей / Н. М. Комарова, Г. М. Бевз, Л. С. Волинець та ін. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 1999. – 103 с.
5. Міхеєва О. Ю. Основні елементи практичної підготовки соціальних педагогів до роботи з прийомними сім'ями / О. Ю. Міхеєва // Вісник Глухівського державного педагогічного університету / за ред. О. І. Курока. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. – Вип. 15. – Ч. II. Педагогічні науки. – С. 114–118.
6. Міхеєва О. Ю. Основні особливості та технології підготовки та створення прийомних сімей в Україні / О. Ю. Міхеєва // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. / за ред. І. С. Руснак. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – Вип. 498–499. Педагогіка та психологія. – С. 78–83.
7. Пеша І. В. Прийомна сім'я як соціальний інститут виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / І. В. Пеша // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2006. – № 2. – С. 85–102.
8. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід : навч.-метод. посіб. / Л. С. Волинець, А. Й. Капська, Н. М. Комарова та ін. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 127 с.